

نفرین منابع و حکمرانی شایسته

آتنا ابراهیم زاده رجایی

کارشناس مهندسی نفت

(کارآموز - واحد پژوهش و فناوری)

با وجود رابطه‌ی مثبت و تاریخی وفور منابع طبیعی با رشد صنعتی در بسیاری از کشورهایی که امروزه توسعه یافته به حساب می‌آیند، بنا بر سیر تاریخی از دهه‌ی 1950 مرتبط با کشورهای کم‌تر توسعه یافته خلاف این مسئله را بیان کرده‌اند که منابع طبیعی برای برخی کشورها بیشتر یک "نفرین" است تا "نعمت". در زمینه‌ی مقابله با آثار ذی ربط نفرین منابع باید توجه مناسبی به عواملی از جمله میزان ظرفیت سیاست‌گذاری توسعه، فساد، قدرت و میزان تنوع بخشی صادراتی، ظرفیت مالی دولت، ساختار مالکیت بخش‌های خصوصی غیرمعدنی و هیدروکربنی و قابلیت دولت در توسعه و پیش‌برد استراتژی‌های دوگانه‌ی رشد داشت [1].

کشورهایی که دارای حکمرانی شایسته هستند، سطح کارایی انرژی بالاتری را نسبت به دیگر کشورها تجربه می‌کنند [2]. حکمرانی شایسته چندین مشخصه اصلی دارد: مشارکتی، مسئولیت‌پذیر، اجماع‌محور، شفاف، پاسخگو، اثربخش و کارا، منصفانه و همه‌گیر و پیرو قانون [3]. اقتصادی که دارای درآمد سرشاری از نفت است و می‌تواند در آن فساد مالی، سرمایه‌گذاری کم، رابطه مبادله‌ی پایین و استانداردهای آموزشی کم به چشم بخورد، احتمالاً سودی از ثروت منابع‌اش دارا نیست [4]. توجه به عملکرد برخی کشورهایی که از ثروت طبیعی برخوردار هستند نشان‌دهنده این است که این ثروت‌ها می‌توانند گاهی سازنده و گاهی مخرب باشد. با توجه به تحلیل‌های برخی صاحب‌نظران اقتصادی و سیاسی، ثروت نفت می‌تواند موجب تحلیل یافتن بخش اقتصادی کشور گشته و اثرات منفی بر ساختار سیاسی کشور اعمال کند. به گونه‌ای که برخی این ثروت را به مثابه نفرین یاد می‌کنند، به این مفهوم که نحوه استفاده از این ثروت به گونه‌ای بوده است که نتایج مد نظر و مطلوبی از منظر توسعه و رفاه حاصل نگشته است، به طوری که گویی کشور دچار بیماری هلندی شده است [5]. اصطلاحی که نخستین بار در مجله اکونومیست لندن در نوامبر سال 1977 ذکر شد [6]. به دنبال کشف گاز طبیعی در هلند، این کشور به عنوان واردکننده گاز طبیعی، به صادرکننده آن بدل شد و در نتیجه آن عواید ارزی خارجی زیادی گریبان‌گیر این کشور شد. در پی این رخداد، قیمت‌ها به ویژه در بخش کالاهای غیر قابل تجارت و نرخ ارز افزایش یافت و متعاقب این اتفاق تولیدکنندگان و صادرکنندگان هلندی نه تنها قدرت رقابت‌پذیری و سهم خود از بازار جهانی را از دست دادند بلکه رشد اقتصادی در این کشور به شدت افت کرد [7]. با بکار بردن برخی روش‌ها و ابتکارات نهادی در زمینه حکمرانی شایسته نه تنها می‌توان از نفرین منابع اجتناب کرد بلکه می‌توان آن را به یک موهبت تبدیل کرد [8]. این موارد بر این اساس است که سوخت فسیلی ثروتی بین‌نسلی و همانند درختی است که باید ثمرات آن مورد استفاده قرار گیرند نه خود این درخت [5].

در ادامه به برخی روش‌ها و اقدامات کلیدی موثر در بهبود حکمرانی مصرف انرژی و جلوگیری از رخداد نفرین آن، که در کشورهای مختلف، تجربه شده، اشاره شده است، این موارد از طریق قوانین، مقررات، سیاست‌ها، دستورالعمل‌ها، مدل‌ها، روش‌ها و مکانیزم‌ها قابل اجرا می‌باشند:

1. تقویت انجمن ها و سازمان های مردم نهاد جهت هم افزایی و تعامل اثربخش با نهادهای حاکمیتی و افزایش بهره از ظرفیت مشارکت اجتماعی.
2. توسعه پژوهش هایی که میتوانند در جهت بومی سازی و تجاری سازی فناوری های انرژی کارآمد و کاهش تصدی گری کمک کننده باشند.
3. توجه به تمرکززدایی مصرف انرژی در بخش های صنعتی، گردشگری، کشاورزی و خدماتی و خلق منابع درآمدی نوین با هدف کاهش مصرف انرژی.
4. حذف یارانه های ناکارآمد سوخت های فسیلی از سیاست های اتخاذ شده برای مقابله با تغییرات آب و هوایی [9].
5. تقویت نگرش حاکمیتی مرتبط با دیدگاه کل نگر (همبست^۱ – NEXUS) به منظور پیوند حکمرانی مصرف انرژی با حکمرانی در زمینه های آب، محیط زیست و امنیت غذایی [10].

منابع

1. مسعود درودی، ولی الله وحدانی نیا، (1399)، " نقد شبه پارادایم نفرین منابع و شواهد آن برای تبیین سیاست گذاری توسعه " مطالعات اقتصاد سیاسی بین الملل، دانشگاه رازی، دو فصل نامه علمی (مقاله علمی- پژوهشی)، دوره سوم، شماره اول، بهار و تابستان 1399، 109-129.
2. سعید راسخی، رویا ساعدی، (1397)، " تحلیل اثر رانت منابع طبیعی و کیفیت حکمرانی بر شدت انرژی در کشورهای صادر کننده سوخت " پژوهشنامه اقتصاد انرژی ایران، سال هفتم، شماره 28، صفحات 83-104.
3. حسین صادقی، (1385)، " کتاب رهیافت های توسعه کار گروه های بهینه سازی مصرف انرژی " ناشر: پیک ادبیات.
4. دکتر محسن ابراهیمی، محمد سالاریان، (1388)، " بررسی پدیده ی نفرین منابع طبیعی در کشورهای صادرکننده ی نفت و تأثیر حضور در اوپک بر رشد اقتصادی کشورهای عضو آن " فصلنامه اقتصاد مقدار (بررسی های اقتصادی سابق)، دوره 6، بهار 1388، صفحات 77-100.
5. محمد خضری، (1388)، " بیماری هلندی و ضرورت استفاده درست از درآمدهای نفتی " نشریه مطالعات راهبردی، دوره 12، شماره 4 (مسلسل 46)، صفحه 67-82.
6. The Dutch Disease. The Economist, November 26, 1977, pp. 82 – 83.

¹ به دلیل پیچیدگی و اهمیت بالای روابط انرژی، آب، غذا و محیط زیست نگاه یکپارچه (همبست) در این زمینه در کانون توجه نهادهای حکمرانی قرار گرفته است.

7. De Silva, K. Migara O. (1994), *The Political Economy of Windfall: The Dutch Disease (Theory and Evidence)*, Center in Political Economy. Washington University.

8. عباس امینی زهرا (میلا علمی)، (1395)، "مقایسه و ارزیابی رویکردها در زمینه نفرین منابع طبیعی" اقتصاد تطبیقی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال سوم، شماره دوم، پاییز و زمستان 1395، 1-44.

9. آتنا ابراهیم زاده رجایی، (1401)، "بررسی قوانین، مقررات و نقش حاکمیتی مرتبط با بهینه سازی مصرف سوخت در کشورهای منتخب" شرکت بهینه سازی مصرف انرژی، گزارش کارآموزی در دست نگارش است.

10. مانیان، محمدعلی و براتی، عقیل و قاسمیان، سامان، 1398، مدیریت تغییر اقلیم از طریق بهینه سازی مصرف سوخت در ایران با رویکرد حکمرانی شایسته، ششمین کنفرانس منطقه ای تغییر اقلیم، تهران، <https://civilica.com/doc/1002720>